

På høy tid

Funksjonshindrede må få rettighetene sine

Forord

I mai 2023 presenterte likestillings- og mangfoldsutvalget rapporten sin til Kultur- og likestillingsdepartementet. Rapporten handlet om rettighetene til funksjonshindrede. Rapporten ble presentert i en type tekst som er en del av serien Norges offentlige utredninger, som forkortes til «NOU». Rapporten het NOU 2023: 13 *På høy tid – Realisering av funksjonshindredes rettigheter*.

Dette er en lettlest versjon av NOU-en.

Innhold

Forord	3
Om denne rapporten	9
Hvorfor ble denne rapporten laget?	9
<i>Rapporten skal fremme verdier</i>	10
Hvordan ble denne rapporten laget?	12
Hvilke rettigheter har funksjonshindrede?	14
FN-konvensjonen CRPD	14
<i>Norge har ikke tatt FN-konvensjonen CRPD inn i loven</i>	15
<i>Hvorfor bør Norge ta FN-konvensjonen CRPD inn i loven?</i>	16
<i>Diktet «Menneskerettigheter» av Helle-Viv Magnerud</i>	17
Loven om likestilling og diskriminering	18
<i>Diskrimineringsnemnda</i>	18
Hva må vi gjøre for å få bedre likestilling?	19
Funksjonshindrede må få være likestilte	19
<i>En gammel tanke som ikke har blitt borte</i>	19
<i>Andre tror de vet best</i>	20
Vi trenger mer universell utforming	20
Tjenestene må bli bedre	21
<i>Alle kommunene må klare å tilby alle tjenestene</i>	21
<i>Staten må tilby det kommunene ikke klarer</i>	21
<i>Tjenestene må samarbeide bedre</i>	22
<i>NAV må handle om mer enn arbeid</i>	22
<i>Klarspråk skal hjelpe samarbeidet mellom folk og tjenester</i>	23

Vi trenger bedre statistikk om funksjonshindrede	23
Politikerne må se helheten	24
<i>Hvor mye er menneskerettigheter verdt? .....</i>	<i>24</i>

Mer enn funksjonshindret! 25

Hva vet vi om å være funksjonshindret og i en annen minoritet?	25
Funksjonshindring og ulik etnisk bakgrunn	27
<i>Hjelpen fra familien kan sette grenser .....</i>	<i>27</i>
Samer og nasjonale minoriteter	28
Funksjonshindring og kjønn	29
<i>Funksjonshindrede som er født med et annet kjønn ...</i>	<i>29</i>
<i>Vold og overgrep .....</i>	<i>30</i>
Funksjonshindring og seksualitet	31

Familier som venter funksjonshindrede barn 32

Informasjon om barnet i magen	32
<i>Staten bør lage et tilbud til foreldrene .....</i>	<i>33</i>
<i>Vi må forske mer på hvordan familier med funksjonshindrede barn har det .....</i>	<i>34</i>

Familier med funksjonshindrede barn 35

Barnefamilier trenger ofte hjelp	35
<i>En barnekoordinator skal hjelpe familiene.....</i>	<i>35</i>
<i>Hva slags annen hjelp finnes? .....</i>	<i>36</i>
<i>Hva kan gjøre hverdagen enklere? .....</i>	<i>37</i>

Oppveksten til funksjonshindrede 38

Barnas rettigheter	38
Venner og selvstendighet	39
<i>Mange funksjonshindrede blir mobbet</i>	39
<i>Mange trenger mer BPA</i>	39
Hva forteller barn og unge?	40
<i>#FritidUtenFordommer</i>	40
Prosjekter om tilrettelegging	41
<i>Utvalget foreslår å bruke mer penger på tilrettelegging</i>	41

Funksjonshindrede på skolen 42

Mange får ikke lære det de skal	42
Hvordan har elevene det på skolen?	43
<i>Hva sier elevene selv?</i>	43
Hvilken skole får man gå på?	44
<i>Veien videre etter skolen</i>	44
Utvalgets forslag til en bedre skole	45

Høyere utdanning 46

Høyere utdanning er ofte veien til arbeid	46
<i>Det er vanskelig å få tilrettelegging</i>	46
Hjelp og støtte når man studerer	47
<i>BPA gjør det enklere å studere</i>	47
<i>Flere må få ekstra penger og hjelp til å ta høyere utdanning</i>	47

Arbeid..... 49

Hindringer med å jobbe	49
<i>NAV gir uføretrygd fordi man er funksjonshindret ....</i>	50
<i>Lønn og uføretrygd fungerer dårlig sammen .....</i>	50
<i>Utviklingshemmede faller mer utenfor enn andre .....</i>	50
Staten vil at alle jobber	51
<i>Staten prøver å få flere til å jobbe .....</i>	51
<i>Mange funksjonshindrede jobber deltid .....</i>	52
Gode prosjekter som får folk i jobb	52
<i>AFT fungerer bra .....</i>	52
Utvalgets forslag til å få flere i arbeid	52

Bolig..... 53

Alle trenger et hjem	53
<i>Boliger gjennom kommunen fungerer dårlig .....</i>	53
<i>Norge bryter rettighetene til funksjonshindrede .....</i>	54
Støtte til å bo og kjøpe	55
Tilrettelegging i boliger	56
<i>Studentboliger mangler ofte tilrettelegging .....</i>	56

Å være en del av samfunnet 57

Hva står i veien for å være med?	57
<i>Det praktiske står ofte i veien .....</i>	57
<i>Andres tanker står ofte i veien .....</i>	58
<i>Diskriminering er en hindring.....</i>	58
Hva gjør regjeringa for funksjonshindredes rettigheter?	59
Utvalgets forslag til tilrettelegging for en aktiv fritid ...	60

Om denne rapporten

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at de som lagde rapporten, håper rapporten skal gjøre at folk forstår at samfunnet må tilrettelegge så alle kan få være med
- at de som lagde rapporten, spurte barn og unge om hva de tenker

Hvorfor ble denne rapporten laget?

I 2021 bestemte regjeringa at de ville finne ut hva som skal til for å ha et samfunn der det er fint at folk er forskjellige. Regjeringa tenkte spesielt på funksjonshindrede folk i denne sammenhengen. Derfor satte de sammen en gruppe eksperter som skulle se på det. Gruppen het Likestillings- og mangfoldsutvalget. I denne rapporten kaller vi dem «utvalget». Dette er den letteste versjonen av rapporten som utvalget har skrevet.

Rapporten forteller om hva som gjør at funksjonshindrede ikke kan være med i samfunnet på samme måte som andre. Den inneholder mange forslag fra utvalget som skal gjøre at alle får de samme mulighetene.

Rapporten skal fremme verdier

Rapporten er mer enn bare informasjon om hvordan funksjonshindrede har det. Rapporten skal også få folk til å forstå at alle har like rettigheter. Og at alle er like mye verdt. Det betyr at vi må ha et samfunn der alle blir inkludert og kan være med på alt. Og til det trenger vi tilrettelegging.

Det er et problem med samfunnet hvis det er noen som ikke får være med fordi det mangler tilrettelegging. Det er ikke et problem med personen.

Utvalget vil at denne rapporten skal føre til

- at det blir mer og bedre likestilling
- at alle kan være seg selv
- at rettighetene til funksjonshindrede er et spørsmål om likestilling, ikke om helse
- at alle i samfunnet blir mer inkluderende og tar bedre vare på hverandre, og at alle ledere er gode forbilder
- at alle skal få være med i samfunnet

Hvorfor bruker vi ordet «funksjonshindret»?

Meningen med ordet «funksjonshindret» er at en person ikke får gjort alt personen vil, fordi samfunnet skaper hindringer for det. For eksempel kan en person som bruker rullestol, bli hindret i å spise på en restaurant uten heis. Da er det hindringen som er problemet, ikke rullestolen.

Da folk begynte å bruke ordet «funksjonshemmet», skulle det bety det samme som utvalget nå har lagt i ordet «funksjonshindret». Poenget var at noen blir hindret i å være med på grunn av valgene vi har tatt i samfunnet. Men nå bruker folk ordet «funksjonshemmet» som om det er personen det er noe galt med.

Utvalget bruker derfor ordet «funksjonshindret». Og de håper at betydningen ikke endrer seg på samme måte som «funksjonshemmet» har gjort. Utvalget håper også at staten og kommunene kan begynne å bruke ordet «funksjonshindret».

Hvordan ble denne rapporten laget?

Utvalget som lagde denne rapporten, ville vite hva barn og unge tenkte. Derfor lagde de noen bilder som de delte på sosiale medier som TikTok, Facebook, Instagram og Snapchat. På bildene sa de at de ville høre fra barn og unge.

Det var også mulig å sende inn forslag og kommentarer på nettstedet likestillingogmangfold.no. Det var det mange som gjorde.

Dette er et av bildene utvalget brukte da de ville høre fra barn og unge.

Når et utvalg lager rapporter, har de ofte et nettsted hvor man kan sende inn forslag og kommentarer. På den måten kan alle i samfunnet være med og bestemme hvordan rapporten skal bli.

Utvalget har også pratet med organisasjoner og andre eksperter og lest forskning for å finne ut hva som er best.

Hvordan kan du gi innspill?

Tekst
Selfie
Tegning
Videosnutt
Taleopptak

Du kan være anonym hvis du vil.

Dette er et annet bilde som utvalget brukte da de ville høre fra barn og unge.

Hvilke rettigheter har funksjonshindrede?

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at FN har sagt at alle er like mye verdt, og at alle har de samme menneskerettighetene
- at Norge ikke har tatt alt FN har sagt, inn i loven
- at det går an å få hjelp hvis man blir diskriminert

FN-konvensjonen CRPD

I 1948 skrev FN hva menneskerettighetene skulle være. Dette kalte de «verdenserklæringen om menneskerettigheter». Dette er rettigheter alle i hele verden skal være enige om at alle mennesker skal ha.

Hva er menneskerettigheter?

En menneskerettighet er noe alle i hele verden har krav på uansett hvem de er, og hvor de bor.

Ingen kan miste menneskerettighetene sine. Det er heller ikke mulig å gi dem fra seg.

Et eksempel på en menneskerettighet er retten til å si meningen sin.

Det sto også at alle mennesker er like mye verdt – uansett hvem man er, eller hva man klarer. Ingen kan bestemme at noen er mindre verdt.

Alle land som er med i FN, må oppfylle disse menneskerettighetene.

Senere skrev FN også mer om hvilke rettigheter alle skulle ha. Dette ble kalt «konvensjoner».

FN så at ikke alle fikk rettighetene sine. Derfor lagde de konvensjoner spesielt for rettighetene til grupper av mennesker som ikke fikk rettighetene sine. For eksempel lagde de kvinnekonsensjonen for kvinner og barnekonvensjonen for barn.

FN lagde også «konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne». Denne kalles «CRPD».

Må alle land følge konvensjonene til FN?

Alle land må følge FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Men alle land må ikke følge konvensjonene. De landene som har lyst til å følge dem, lover likevel at de skal gjøre det. Det kalles «å ratifisere» konvensjonen.

Landene kan også velge å lage lover der reglene i konvensjonene er med. Dette kalles «å inkorporere» konvensjonen i lovene.

Norge har ikke tatt FN-konvensjonen CRPD inn i loven

Norge har lovt å følge FN-konvensjonen CRPD, men har ikke tatt den inn i loven ennå. Regjeringa venter på svar fra eksperter på hvordan de skal gjøre det.

FN har bestemt at personer kan klage direkte til FN hvis de ikke får rettighetene sine. Hvert land må likevel bestemme at personene i landet kan gjøre det.

Men Norge lar ikke folk klage til FN hvis det er diskriminering på grunn av at man er funksjonshindret. Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener Norge bør la folk klage til FN.

Hvorfor bør Norge ta FN-konvensjonen CRPD inn i loven?

Utvalget tror at funksjonshindrede kommer til å få det mye bedre når FN-konvensjonen CRPD blir tatt inn i den norske loven.

Hvis FN-konvensjonen CRPD er tatt inn i loven, kan man ta saker om diskriminering til norske domstoler i stedet for å klage til FN.

Når den norske loven sier det samme som FN-konvensjonen CRPD, skjønner dessuten folk at funksjonshindrede har like rettigheter som andre. I tillegg kan man begynne å jobbe enda hardere for at funksjonshindrede får rettighetene sine.

Utvalget mener også at vi må endre andre lover sånn at de passer til det som FN-konvensjonen CRPD sier. Og at det er veldig viktig at staten og kommunene kan mye om FN-konvensjonen CRPD.

Diktet «Menneskerettigheter»

av Helle-Viv Magnerud

Jeg er meg
Du er deg
Vi er begge mennesker
Med de samme rettigheter
Menneskerettigheter
Skulle en tro
Men likevel
Er ikke verden så enkel
Jeg må slåss for mine
Du har allerede dine
Forstå det den som kan
For vi er jo begge mennesker
Jeg er stolt
Men også ydmyk
Jeg er sterk
Men også svak
Jeg er synlig
Men også usynlig
Jeg er et menneske

Loven om likestilling og diskriminering

Norge har en egen lov som sier at det skal være likestilling. Den sier også at det ikke er lov å diskriminere. Loven heter likestillings- og diskrimineringsloven.

Selv om loven sier at det ikke er lov å diskriminere, finnes det mange unntak for bestemte tilfeller. Loven sier blant annet at man kan slippe å tilrettelegge for funksjonshindrede hvis det går mye ut over andre ting. For eksempel hvis det er veldig dyrt å lage universell utforming på et sted hvor få mennesker trenger det. I loven heter dette «uforholdsmessig byrde».

Da loven ble ferdig i 2017, var tanken at de forskjellige departementene skulle lage egne regler om tilrettelegging og universell utforming. Men det har ikke skjedd ennå.

Hva er universell utforming?

Universell utforming betyr at ting er laget sånn at så mange som mulig kan bruke det.

En heis er et eksempel på universell utforming. Den gjør at folk som ikke kommer seg opp trapper, kan komme seg til riktig etasje.

Tekst som datamaskinen leser opp, er et annet eksempel på universell utforming. Det gjør at folk som ikke kan lese teksten selv, kan høre hva det står.

Diskrimineringsnemnda

Hvis man blir diskriminert, kan man få hjelp av noe som heter Diskrimineringsnemnda. Det er gratis å få hjelp av nemnda.

Diskrimineringsnemnda kan bestemme hva den som diskriminerer, må gjøre for å stoppe diskrimineringen. Nemnda kan også bestemme at den som blir diskriminert, skal få erstatning.

Hva må vi gjøre for å få bedre likestilling?

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at gamle tanker om funksjonshindrede fortsatt sitter igjen
- at tilbudet fra forskjellige kommuner er veldig ulikt
- at NAV må tenke på likestilling, ikke bare arbeid
- at likestilling lønner seg

Funksjonshindrede må få være likestilte

Funksjonshindrede blir ofte sett på som pasienter og annerledes enn andre. Og når de får hjelp, blir de sett på som brukere.

Det beste hadde vært om de bare ble sett på som mennesker. FN har sagt at Norge må begynne å se på funksjonshindrede som likestilte. Ikke som pasienter eller brukere.

En gammel tanke som ikke har blitt borte

Før i tiden tenkte folk at funksjonshindrede hadde en skade eller sykdom. Og noen tenker fortsatt sånn. Denne måten å tenke på kalles for *den medisinske modellen*. Folk brukte denne tenkemåten til å si at funksjonshindrede ikke klarte å gå på skole eller arbeid. Det gjorde at funksjonshindrede ikke var likestilte.

Fordi alle har samme rettigheter, betyr det at samfunnet må sørge for at alle får være med på alt. For eksempel skole og arbeid. Hvis ikke alle kan være med, betyr det at det er noe galt med samfunnet. Denne måten å tenke på kalles for *den sosiale modellen*.

Andre tror de vet best

Mange funksjonshindrede får avslag når de sender inn søknader. Ofte er det fordi saksbehandlerne tror de vet bedre enn den funksjonshindrede hva den funksjonshindrede trenger. De ser på funksjonshindrede som pasienter som de må ta vare på.

Men likestilling handler blant annet om å få bestemme selv. FN har sagt til Norge at det blir diskriminering når staten tror den vet bedre enn folk selv.

Det samme fant staten selv ut for 20 år siden. Da kom rapporten som het NOU 2001: 22 *Fra bruker til borger*. Men funksjonshindrede er fortsatt ikke likestilte. Og staten ser fortsatt på funksjonshindrede som pasienter.

Det er viktig at funksjonshindrede blir hørt som en gruppe likestilte. Utvalget mener derfor at staten og kommunene må høre på meningene deres når de skal bestemme ting.

Vi trenger mer universell utforming

Vi må ha universell utforming for at alle kan være med i samfunnet. Uten universell utforming får ikke alle personer menneskerettighetene sine.

Utvalget mener at lovene må bli strengere sånn at det blir mer universell utforming. Vi må lage en plan med tidsfrister og sette av penger for å få til dette.

I staten er det noe som heter Likestillings- og diskrimineringsombudet. De skal passe på at det er likestilling, og at ingen blir diskriminert. De sier at alle steder og tjenester som skal være for alle, har plikt til å hjelpe funksjonshindrede som ikke klarer å bruke stedene eller tjenestene. Det gjelder alt fra matbutikker til skoler og NAV.

Regjeringa har bestemt at alle barneskoler og ungdomsskoler skal være universelt utformet innen 2030.

Tjenestene må bli bedre

Mange funksjonshindrede får hjelp fra mange forskjellige tjenester. Men de får ikke alltid hjelpen de trenger.

Alle kommunene må klare å tilby alle tjenestene

Ikke alle kommuner klarer å tilby alle tjenestene som funksjonshindrede trenger.

Det gjør at noen må flytte til et annet sted for å få hjelpen de trenger. Det gjør også at noen ikke tør å flytte, selv om de har lyst. De er redde for å miste den hjelpen de allerede får. I noen kommuner må man bo der en stund før man kan få hjelp. Men da får man ikke hjelp tidlig nok.

Alt dette gjør at noen funksjonshindrede ikke får gå på skole der de vil. Eller at de ikke kan jobbe der de vil.

FN har sagt at de er bekymret over at det er så stor forskjell på kommunene. Det finnes noen kommuner som får til alt, men det er ikke mange. Det gjør at funksjonshindrede ikke får gå på skole og arbeid og ha fritid, slik de har rett på.

Staten må tilby det kommunene ikke klarer

Fordi det er stor forskjell mellom kommunene, mener utvalget at det er staten, ikke kommunene, som bør tilby det som funksjonshindrede trenger. Staten bør lage en ny tjeneste som er basert på BPA, men som samler mer hjelp på ett sted. (BPA står for brukerstyrt personlig assistanse.) Da kan staten sørge for at alle får rettighetene sine.

Staten må dessuten gå gjennom all informasjonen de gir til kommunene, og sørge for at den er riktig. Informasjonen staten gir, kalles blant annet «retningslinjer», «veiledere» og «rundskriv». Noen av disse er altfor gamle.

Tjenestene må samarbeide bedre

Det er et problem at det finnes så mange forskjellige tjenester som ikke snakker sammen og ikke vet hva de andre gjør. Det er også et problem at tjenestene bare ser ting fra sitt eget synspunkt. I stedet bør de se ting fra synspunktet til den som trenger hjelp.

Men det finnes mange interessante prosjekter som har prøvd å gjøre noe med det. Disse prosjektene har vist oss hva som fungerer godt.

Det er viktig at kommunene kan finne sin egen måte å gjøre det samme som disse prosjektene klarte. Men de kan ikke få bestemme så mye at funksjonshindrede mister rettighetene sine. Det viktigste er at det fungerer bra for dem som får hjelp.

NAV må handle om mer enn arbeid

Funksjonshindrede får mye hjelp fra NAV. Men det er et problem at NAV ser på dem som «personer med nedsatt arbeidsevne». For funksjonshindrede handler det om hvordan livet deres skal være. Ikke bare om hvor mye de klarer å jobbe.

Det hadde vært fint om NAV kunne hjelpe funksjonshindrede når de trenger hjelp fra flere tjenester.

Det har vært mange prosjekter der NAV har prøvd å få til dette. Noen av dem har fungert bra. Prosjektene som fungerer bra, legger opp til at tjenestene samarbeider sånn at de blir som én tjeneste i stedet for mange. Og at tjenestene er planlagt ut fra synspunktet til den som får hjelp.

Klarspråk skal hjelpe samarbeidet mellom folk og tjenester

Det er mange som ikke forstår brevene de får fra for eksempel NAV. Noen synes også at de blir anklaget for å være uærlige når de leser dem.

NAV skal bruke klarspråk til å skrive bedre. Det står også i loven. Da skal det komme tydeligere fram hva de mener. Og brevene skal være lettere å forstå.

Vi trenger bedre statistikk om funksjonshindrede

Det er vanskelig å forske på hvilke problemer funksjonshindrede har. Det er fordi det ikke finnes gode tall å lage statistikk på.

De to største problemene for statistikken er at

- funksjonshindring måles på mange forskjellige måter
- det ikke er lov å dele informasjon om funksjonshindring uten at personen har sagt det er greit

Noen som prøvde å lage statistikk, fant to forskjellige tall som skulle vært like. Det ene var nesten tre ganger så stort som det andre. Det eneste de hadde gjort annerledes, var å bruke to forskjellige definisjoner på hvem som var funksjonshindret. Det viser hvor vanskelig det er.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, vil få noen eksperter til å finne ut hvordan vi kan skaffe bedre tall om funksjonshindrede og familiene deres.

Politikerne må se helheten

Utvalget fikk beskjed om å fortelle hvor mye det kommer til å koste med alt det som utvalget foreslår. Utvalget ville derfor også se på hvor mye samfunnet kan *spare* på å tilrettelegge sånn at alle kan være med.

Hvis omtrent en fjerdedel av de funksjonshindrede som ikke jobber i dag, begynner å jobbe, er det verdt 26,7 milliarder kroner over ti år for staten. Hvis en fjerdedel begynner å jobbe, vil vi ha like mange av de funksjonshindrede i jobb i Norge som i Sverige. Utvalget mener at det er noe vi kan få til.

Folk som jobber, blir mindre syke enn andre. Hvis flere får være med i samfunnet, blir de også mindre syke. Om en fjerdedel av de funksjonshindrede som ikke jobber i dag, starter å jobbe, sparer vi 1,3 milliarder.

Utvalget mener derfor at det virker smart å tilrettelegge sånn at flere får jobbe og være med i samfunnet. Tilretteleggingen vil på en måte betale seg selv.

Hvor mye er menneskerettigheter verdt?

Utvalget mener altså at det vil lønne seg å tilrettelegge sånn at så mange som mulig får jobbe og være med. Men trenger vi egentlig å vite at det vil lønne seg?

Når funksjonshindrede ikke får være med, er det faktisk et brudd på menneskerettighetene. Og det gjelder ganske mange i Norge. Utvalget mener at vi ikke skal trenge å gå i pluss for at vi skal gi mennesker det de har rett på.

Mer enn funksjonshindret!

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at folk glemmer at man er mer enn bare funksjonshindret
- at det er ekstra vanskelig å være noe annet enn heterofil når man er funksjonshindret
- at folk glemmer at funksjonshindrede også er interessert i sex
- at det fortsatt er mye diskriminering i Norge

Hva vet vi om å være funksjonshindret og i en annen minoritet?

Mange ser på funksjonshindrede som bare funksjonshindret. Men funksjonshindrede er jo mer enn det. De er barn eller eldre, samiske, fattige, muslimer, homofile og mye mer.

Det finnes lite forskning på hvordan funksjonshindrede blir diskriminert for å være noe annet enn funksjonshindret. Dette må vi derfor forske mer på. Men forskningen som finnes, viser at de blir diskriminert oftere.

Mange som er både funksjonshindret, og som tilhører en annen minoritet, opplever såkalt minoritetsstress. Det betyr at man blir sliten av at folk sier eller viser at man ikke hører til. For eksempel når folk kommenterer hudfarge eller ser stygt på to av samme kjønn som holder hender.

Hva er en minoritet?

Ordet «minoritet» betyr «mindretall». Hvis man er i minoritet, er man i en gruppe som er i mindretall. Det finnes altså en annen gruppe som er i flertall – «majoriteten».

Man kan tilhøre flere minoriteter samtidig, for eksempel funksjonshindret og samisk. Eller man kan tilhøre både en minoritet og majoritet samtidig, for eksempel minoriteten muslim og majoriteten heterofil.

Mange funksjonshindrede som også tilhører en annen minoritet, velger å skjule den andre minoriteten hvis de kan. For eksempel forteller de ikke hvilken religion de tror på. Men mange blir triste og slitne av å ikke kunne være seg selv.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at organisasjoner som jobber med funksjonshindringer og mangfold, må få mer penger. Utvalget mener også at folk må lære at funksjonshindrede er mer enn bare funksjonshindrede. Funksjonshindrede må dessuten bli nevnt i politikk som handler om mangfold.

Funksjonshindring og ulik etnisk bakgrunn

Hva er etnisitet?

«Etnisitet» er et ord man bruker når man vil forklare at en gruppe mennesker har til felles at de eller forfedrene kom fra samme sted.

Mye diskriminering skyldes at folk diskriminerer mot noen som de tror kommer fra et bestemt sted. Fordi mye diskriminering er basert på etnisitet, kan det være nyttig å bruke ordet når man forsker på diskriminering.

Funksjonshindrede som nylig har kommet til Norge, får ofte problemer fordi de ikke kan språket. Da trenger de tolk, men det er ikke alltid det blir brukt. Når de snakker med helsepersonell, kan de lett misforstå hverandre fordi man sier ting på andre måter på språket deres. Da gir ikke oversettelsene mening.

Hjelpen fra familien kan sette grenser

Funksjonshindrede får ofte mye hjelp av familien sin. Da kan det bli vanskelig å leve selvstendig. For eksempel kan familiens tanker om religion eller sex gjøre at den funksjonshindrede ikke kan bestemme selv.

Familier med kultur fra andre land får sjeldnere hjelp med funksjonshindrede barn enn andre. De som jobber med å gi dem hjelp, tror det er fordi familien vil ta seg av barna sine selv. Eller fordi de er flau over å ha et funksjonshindret barn. Men familiene sier selv at det er fordi de ikke vil overlate barnet til noen de ikke kjenner.

Samer og nasjonale minoriteter

Norges nasjonale minoriteter

En nasjonal minoritet er en etnisk gruppe annet enn norsk som har bodd i Norge i veldig mange generasjoner.

De nasjonale minoritetene i Norge er:

- jøder
- kvener/norskfinner
- skogfinner
- romer (tidligere kalt «sigøynere»)
- romanifolk/tatere

I tillegg er samene Norges urfolk.

Norge har en lang og vond historie der de prøvde å få samene og de nasjonale minoritetene til å «bli norske». Dette kaltes fornorsking. Da prøvde Norge å gjøre sånn at de ikke lenger pratet noe annet språk enn norsk. Norge prøvde også å gjøre sånn at de ikke lenger hadde andre skikker enn det som politikerne mente var «norske skikker».

Selv om Norge ikke lenger gjør dette, er det fortsatt mange som vet lite om samer og nasjonale minoriteter. Mange sier også ting som viser hat, og diskriminerer mot dem. De som jobber i staten og kommunene, vet lite om rettighetene som samene og de nasjonale minoritetene har.

Når funksjonshindrede samer trenger hjelp av kommunen eller staten, passer ikke hjelpen til samisk kultur. Dessuten er informasjonen på norsk.

Det er lite forskning på funksjonshindrede fra de nasjonale minoritetene. Men det er god grunn til å tro at de har det vanskelig på samme måte som samene.

Utvalget mener at når staten bruker penger på å kjempe mot hat, skal funksjonshindrede være en av gruppene som skal beskyttes mot hat.

Funksjonshindring og kjønn

Det finnes forskning om diskriminering på grunn av kjønn og forskning på diskriminering på grunn av funksjonshindring. Men bare litt forskning om begge to samtidig.

Den forskningen som finnes, har vist at kjønn har noe å si for hva slags hjelp man får. Funksjonshindrede menn får mest hjelp til ting hvor de kan være fysisk aktive. Funksjonshindrede kvinner får mest hjelp til ting til hjemmet.

Det er mest forskning på funksjonshindrede kvinner. Vi trenger derfor mer forskning på funksjonshindrede menn.

Funksjonshindrede som er født med et annet kjønn

Utvalget har fått høre at mange funksjonshindrede som vil bytte kjønn, ikke får lov fordi de er funksjonshindrede. Men FN-konvensjonen CRPD sier at det ikke er lov å gi folk annen behandling bare fordi de er funksjonshindret.

Forskning fra Europa viser at rundt en fjerdedel av dem som ikke føler seg som kjønn de er født med, har en diagnose på autismspekteret.

Utvalget mener at vi må forske mer på kjønn, og spesielt kjønn og autismspekteret sammen.

Hva er autismespekteret?

Når noen har en diagnose på autismespekteret, fungerer hjernen litt annerledes. Blant annet tenker de annerledes på sosiale sammenhenger.

Det går an å ha en hjerne som er bare litt annerledes, eller en hjerne som er veldig annerledes. Derfor kalles det et spekter.

Vold og overgrep

Funksjonshindrede unge blir oftere ofre for vold og overgrep enn andre. Og voksne, funksjonshindrede kvinner blir oftere ofre for vold og overgrep enn andre kvinner. Det er ofte ansatte i helsetjenestene som gjør overgrepene.

Utviklingshemmede er ekstra utsatt for vold og overgrep.

Hva er vold og overgrep?

Vold er når noen skader noen andre. Det vanligste eksempelet er at noen slår noen andre. Det er et eksempel på fysisk vold.

Overgrep er når noen gjør sånn at noen andre ikke får rettighetene sine. For eksempel kan det å nekte noen å gå i moskeen være et overgrep fordi det hindrer dem i retten til å drive med religionen sin.

Det vanligste når noen snakker om overgrep, er likevel seksuelle overgrep. Det er når noen bruker noen andre sin kropp for sin egen nytelse når de ikke har fått lov eller det er ulovlig.

Funksjonshindring og seksualitet

Funksjonshindrede har samme rett som andre til å ha et sexliv. Men det er lite forskning på om de faktisk får det i Norge. Utvalget mener vi må ha mer forskning på om de får rettigheten, og hva slags hjelpemidler de trenger for å ha et sexliv.

Organisasjonen Unge funksjonshemmede fant ut at mange funksjonshindrede helt fint kan ha sex. Men folk tenker ofte at funksjonshindrede ikke kan det.

De som husker på at funksjonshindrede kan være interessert i sex, tror dessuten at alle funksjonshindrede er hetero. Da blir det vanskelig å si at man er noe annet.

Fordi mange funksjonshindrede trenger hjelp i hverdagen, kan det være vanskelig å ha et sexliv. Assistentenes tanker om kjønn og sex kan ofte begrense hva den funksjonshindrede kan gjøre.

Det er også mange som tenker at funksjonshindrede kvinner ikke bør bli mødre. Men alle har rett til å prøve å få barn.

Familier som venter funksjonshindrede barn

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at alle skal få tilbud om å finne ut om et barn i magen til mor kan bli funksjonshindret
- at vi som samfunn må være forberedt på de valgene familiene må ta med denne informasjonen

Informasjon om barnet i magen

Det går an å finne ut mye om et barn allerede mens det er i magen til moren sin. For eksempel kan man finne ut om barnet har Downs syndrom eller noe annet som kan føre til at barnet trenger ekstra hjelp når det vokser opp, og når personen er voksen.

Før var det sånn at man bare sjekket barnet i magen hvis man trodde man kom til å finne noe uventet. Men nå blir det sånn at man sjekker alle som er gravide. Da må vi lage bedre informasjon til dem som finner ut at barnet er annerledes enn de trodde. De må også få hjelp allerede før barnet blir født.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener det er viktig at det fortsatt skal være fint at vi alle er forskjellige. Det skal også være greit at noen trenger mer hjelp enn andre. Dette må komme fram i hjelpen foreldrene får.

Hvordan finner man ut ting om barn i magen?

Man kan bruke ultralyd til å se på barnet når det er i magen til moren. Da sender man lyd som mennesker ikke kan høre, inn i magen. Så lager man et bilde basert på ekkoet fra lyden.

Når man tar ultralyd så tidlig at foreldrene kan velge å ta abort hvis de finner noe galt, kalles det tidlig ultralyd. Nå skal alle få tidlig ultralyd.

Man kan også ta en blodprøve av blodet til moren for å finne ut av ting. Da ser man på biter fra genene til barnet som kan flyte rundt i blodet til moren. Denne typen blodprøve kalles NIPT.

Staten bør lage et tilbud til foreldrene

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at staten bør betale for et tilbud som skal gjelde over hele landet. Tilbudet bør gi alle foreldre den samme hjelpen når de får vite at barnet deres ikke er som de trodde. Det er viktig at de personlige opplysningene til barnet blir håndtert riktig i dette tilbudet.

Foreldrene må bli fortalt om barnets helse og hvordan samfunnet kommer til å fungere for barnet deres. De må også få høre om hva andre har opplevd. Staten må sørge for at alle foreldre får viktig informasjon slik at de kan velge hva de skal gjøre.

Familiene må få tilbud om å prate med en sosionom eller familieterapeut. Dette er personer som jobber med å hjelpe folk og familier med å håndtere hverdagen og samfunnet.

Vi må forske mer på hvordan familier med funksjonshindrede barn har det

Utvalget mener at vi må vite mer om hvordan familier med funksjonshindrede barn har det. Vi må derfor bruke mer penger på å forske på dette. Vi må også forske på familier som har kommet fra utlandet, og som har funksjonshindrede barn.

Vi må i tillegg lage mer forskning om foreldre som får vite at barnet er annerledes enn de trodde mens barnet ennå er i magen. Vi må forske spesielt på hvordan det er når de skal velge om de vil få barnet eller ta abort.

Det er også viktig at staten gir penger til frivillige organisasjoner som jobber med at folk kan prate med andre som er i samme situasjon.

Familier med funksjonshindrede barn

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at foreldre med funksjonshindrede barn må ordne mye selv
- at det finnes hjelp å få, men det er ikke så lett få den

Barnefamilier trenger ofte hjelp

Foreldre som har funksjonshindrede barn, blir veldig slitne av å jobbe for at de skal få den hjelpen de har rett på. Ofte får de heller ikke hjelpen de skal ha. Hvis familien har kommet fra utlandet, kan de ha det ekstra vanskelig når de skal få hjelpen de trenger.

En barnekoordinator skal hjelpe familiene

I 2022 kom det en lov som sier at familier med funksjonshindrede barn har rett på en barnekoordinator. Barnekoordinatoren skal hjelpe dem med å få alt de har rett på.

Det fantes en barnekoordinator før dette også, men den fungerte ikke særlig bra. Det var ikke tydelig hva barnekoordinatoren skulle gjøre. Mange er redd for at den nye barnekoordinatoren også vil fungere dårlig. Det blir viktig at den nye barnekoordinatoren ikke har for mye å gjøre, så det blir nok tid til hver familie.

De nye barnekoordinatorne må

- få mer tid til å bli kjent med familiene
- få mer opplæring og penger de kan bruke på familiene
- kjenne til kulturen til dem de hjelper
- hjelpe hele familien, ikke bare det funksjonshindrede barnet

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at barneombudet og de som har ansvaret for å kontrollere kommunenes arbeid, må følge med på om de nye barnekoordinatorne gjør at ting blir bedre for familiene.

Familier med funksjonshindrede barn trenger ofte hjelp også etter at barnet har blitt 18 år. Men det kan ikke barnekoordinatoren hjelpe med. Utvalget håper at noen familier kan få unntak fra regelen sånn at de får hjelp også etter at barnet er blitt 18 år.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener det er viktig at forskere finner ut hvordan den nye barnekoordinatoren vil fungere.

Hva slags annen hjelp finnes?

Det finnes mange organisasjoner som arbeider for at familier og søsken skal få prate med andre i samme situasjon. Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at disse organisasjonene bør få mer penger.

Hva kan gjøre hverdagen enklere?

Buudir hadde et prosjekt som het «Bedre tjenester for familier med barn med funksjonsnedsettelse». I dette prosjektet fant de tre ting som kunne løse noen av problemene familien hadde:

- én nettside hvor de har alle tjenestene de trenger fra staten og kommunen, på ett sted
- et team med hjelpere fra forskjellige tjenester
- en oversikt på nettet hvor de ser alt som skal skje, og hvem som skal være med

Utvalget mener en slik nettside og et slikt team kan hjelpe familier som trenger det.

Oppveksten til funksjonshindrede

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at funksjonshindrede barn ikke får det de har rett på
- at BPA fungerer bra for å gi unge selvstendigheten de har rett til
- at barn og unge helst vil være sammen med andre barn og unge
- at det finnes gode prosjekter som vi kan lære mye av

Barnas rettigheter

FN-konvensjonen CRPD sier at funksjonshindrede barn har de samme rettighetene som andre barn.

Den legger vekt på

- at barn har rett til å hvile, å leke og å ha fritid
- at barnets beste skal være viktigst
- at barn har rett på så god helse som mulig, slik at de kan være med i samfunnet som andre barn
- at så mye som mulig skal bli gjort for å skape likestilling og unngå diskriminering

I praksis får ikke funksjonshindrede barn disse rettighetene. Og når rettighetene blir brutt, får det sjelden konsekvenser.

FN har sagt at Norge bør huske på funksjonshindrede barn når de lager lover. Spesielt samiske barn og barn i andre grupper. Norge bør også passe på at barn blir hørt og får være med å bestemme over ting som gjelder dem.

Venner og selvstendighet

Hvis man ikke får være sammen med de andre på skolen, leker man ikke sammen på fritiden heller. Derfor kan man miste lekekameratene på fritiden hvis man blir tatt mye ut av klasserommet.

Det er ofte kommunen og frivillige som ordner fritidsaktiviteter for barn. Men de i kommunen som jobber med fritid, jobber ikke så mye med funksjonshindrede barn. De vet ikke nok om hvordan de kan tilrettelegge for funksjonshindrede barn. Det fører til at funksjonshindrede barn ikke får vært sammen med vennene sine. Og det betyr at det er de voksnes tanker om funksjonshindrede som gjør at barn blir diskriminert.

Mange funksjonshindrede bruker derfor tid med venner over internett.

Mange funksjonshindrede blir mobbet

Dessverre er det mange som mobber funksjonshindrede, både på nettet og ute. De kan si ting som er så slemt at det faktisk er ulovlig.

1 av 3 funksjonshindrede har blitt mobbet ved at noen har sagt ting som viser hat, til dem. Men det er veldig få som anmelder det til politiet. Derfor vet vi lite om det. Vi vet også lite om mobbing på internett.

Mange trenger mer BPA

Mange organisasjoner har gått sammen og laget en rapport der det står at vi trenger en ny lov som sier noe om BPA til barn og unge (BPA står for brukerstyrt personlig assistanse). BPA fungerer bra når det fungerer, men det er ikke alle som får nok BPA. Derfor trenger vi en ny lov.

Barn og unge må få en garanti om at de kan få BPA til å være med i samfunnet. Mange trenger hjelp for å være aktive på fritiden. Og mange er avhengige av foreldrene sine for å komme seg på ting. Det kan gå ut over retten til å bestemme selv.

Med garanti om BPA får barn og unge brukt retten sin til å bestemme selv. Når barn i barnehagen skal få BPA, så skal det være barnets behov som styrer, ikke foreldrenes.

Barn og unge kan bli hindret i å drive med kulturaktiviteter fordi det mangler universell utforming. Og noen ganger kommer de seg ikke til aktiviteter fordi de ikke har transport.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, foreslår en ny tjeneste som likner på BPA, men som samler mer hjelp på ett sted.

Hva forteller barn og unge?

FNs barnekonvensjon sier at alle barn har rett til å si meningene sine og være med å bestemme i saker som gjelder dem. De skal bli hørt både som enkeltpersoner og som gruppe.

#FritidUtenFordommer

Redd Barna startet kampanjen #FritidUtenFordommer i 2021. De intervjuet 33 funksjonshindrede barn, ungdom og voksne om hvordan de har det på fritiden.

Alle fortalte at det var vanskelig å være med på fritidsaktiviteter. Noen kommer seg ikke på bussen, trikken eller taxien. Noen kommer seg ikke inn i bygningene. Noen mangler personlig assistent.

Mange fortalte at de ikke fikk lov til å være med på det de ville fordi voksne bestemte at det var best for «såanne som deg» å gjøre noe annet. Mange fortalte at de voksne pratet med foreldre eller assistenter i stedet for å spørre hva de selv mente.

Prosjekter om tilrettelegging

Organisasjonen Unge funksjonshemmede har laget et merke som heter Inkluderingsmerket. De som driver fritidsaktiviteter for barn og unge, kan bruke merket for å vise at de jobber for bedre inkludering. De må også være med på kurs der de jobber med å fjerne hindringer.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at kommunene og frivillige må samarbeide bedre. Kommunen må blant annet jobbe med Inkluderingsmerket. Når foreninger får penger, må det også være krav om at de tilrettelegger for funksjonshindrede.

Utvalget foreslår å bruke mer penger på tilrettelegging

Utvalget som har skrevet denne rapporten, foreslår

- en egen pott der man kan søke om penger til tilrettelegging
- egne penger til kulturskolen som skal gjøre at funksjonshindrede får være med
- en garanti til barn om å få være med på fritidsaktiviteter og velge selv hvilke

Kulturskolen må også få beskjed om å tilrettelegge for barn og unge. Det skal stå i rammeplanen. Altså i instruksene kulturskolen har fått av staten. Det er faktisk så lite tilrettelegging for funksjonshindrede når det gjelder kulturaktiviteter, at det ser ut som folk ikke skjønner at rettighetene gjelder for kulturaktiviteter.

Barn og unge må også få hjelp til å drive med religionen sin hvis de har en religion. Og å lære om den.

Funksjonshindrede på skolen

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at barn og unge liker skolen når de får være med
- at flere skoler må være universelt utformet
- at god skole og utdanning er veien til arbeid

Mange får ikke lære det de skal

Rundt 1 av 5 elever trenger tilrettelegging i barnehagen og på skolen. Mange funksjonshindrede får ikke den samme skolegangen som andre. Selv om det står i loven at alle skal bli inkludert og få lære det samme.

Det er mange som tror at funksjonshindrede ikke klarer å lære alt andre lærer. Det gjør at de ikke får lære alt de skal, på skolen. Mange får heller ikke karakterer. Funksjonshindrede som ikke har fått karakterer, kan senere bli hindret fra å gå på universitetet eller jobbe.

Samiske elever har rett til å lære samisk. Men rådgivere og lærere tror de funksjonshindrede ikke klarer å lære samisk, så de hindrer dem i å lære det. Noen ganger er samiskopplæringen lagt opp sånn at funksjonshindrede ikke kan være med.

De som trenger opplæring på tegnspråk, har rett til å få det. Men opplæringen de får, er ikke bra nok. De blir heller ikke inkludert i klassen.

Hvordan har elevene det på skolen?

Mange blir tatt ut av klasserommet for å få egen undervisning, særlig når de blir eldre. Halvparten av tiden får funksjonshindrede undervisning av en assistent som ikke har riktig utdanning. Noen ganger blir assistenten brukt som vikar for resten av klassen.

Noen ganger blir funksjonshindrede tatt ut av klassen fordi det er enklest for skolen. Men det beste hadde vært om de fikk være i klassen med de andre elevene.

Det står i loven at barn skal få være med og bestemme hvordan de skal ha det på skolen. De som blir tatt ut av klasserommet, får sjelden det.

Hva sier elevene selv?

Det elevene liker best med skolen, er å lære og være sammen med venner.

Funksjonshindrede elever vil bli behandlet som alle andre. Mange vil også helst være i klasserommet sammen med de andre.

Noen blir slitne av å være i klasserommet. Da er det viktig at disse får egen undervisning.

Mange blir mobbet fordi de er funksjonshindret. Noen ganger blir de mobbet av lærerne. Utviklingshemmede blir mobbet mer enn andre funksjonshindrede.

Flere organisasjoner sier at det er viktig at det er mangfold blant lærerne. Da vil flere elever føle seg inkludert, og det blir mindre mobbing.

Hvilken skole får man gå på?

Loven sier at man skal gå på skolen som nabolaget tilhører. Men i små kommuner mangler det noen ganger tilrettelegging på den nærmeste skolen. Da må funksjonshindrede gå på andre skoler lenger unna. Det er et brudd på loven. Og det gjør at eleven mister kontakten med de andre barna i nabolaget.

Det er ekstra vanskelig for funksjonshindrede når de starter på skolen eller bytter skole. For eksempel fra barneskolen til ungdomsskolen. Ofte må foreldrene gjøre mye for at overgangene skal gå fint. Men mange sliter med å få informasjonen de trenger.

Veien videre etter skolen

Alle elever har rett til å få råd om hva de skal gjøre etter skolen. Men rådgiverne tror ofte at funksjonshindrede ikke får til ting som de faktisk får til. Da får de også dårlige anbefalinger.

Funksjonshindrede har også større problemer med å få lærlingplasser enn andre. I noen jobber mangler det også tilrettelegging.

Mange funksjonshindrede kommer aldri så langt at de skal velge noe etter videregående. Rundt 1 av 20 elever på videregående er funksjonshindret, og mer enn 1 av 3 funksjonshindrede har ikke fullført videregående. Det er over dobbelt så mange som blant andre.

Utvalget mener at NAV bør ha ansvar for å hjelpe funksjonshindrede hele veien gjennom skolen. NAV bør også hjelpe dem videre gjennom universitetet eller høyskole og ut i arbeid.

Utvalgets forslag til en bedre skole

Utvalget som har skrevet denne rapporten, har mange konkrete forslag til hva vi kan gjøre for at funksjonshindrede skal ha det bedre på skolen. Alle forslagene står i den lange versjonen av NOU-en.

Kort oppsummert mener utvalget at vi bør

- få bedre statistikk om funksjonshindrede elever og forske på hvordan de har det på skolen
- lage regler som gjør at skolen må fikse mye av det som gjør det vanskelig for funksjonshindrede elever
- gjøre skolene og alle linjene på videregående universelt utformet
- lære opp de som jobber på skolen slik at de kan mer om minoriteter og ekskludering

Høyere utdanning

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at funksjonshindrede ikke får velge universitet og høyskole fritt fordi de mangler universell utforming
- at funksjonshindrede bør få mer tid og hjelp til å fullføre studier

Høyere utdanning er ofte veien til arbeid

Høyere utdanning er opplæringen som skjer på universitetene og høyskolene. Den beste måten å få arbeid på er å ta høyere utdanning.

Mange funksjonshindrede må likevel velge å studere noe annet enn det de vil, fordi det mangler tilrettelegging der de vil studere. De bruker også mer tid på studiene på grunn av det. Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener det må være mulig å få utsettelse. Da kan flere bli ferdige med studiene sine.

Utvalget mener at universitetene og høyskolene må gå gjennom alle studiene sine for å sjekke at funksjonshindrede kan ta dem. Det må også bli tydeligere hva studentombudet kan gjøre for funksjonshindrede.

Det er vanskelig å få tilrettelegging

Det er vanskelig å vite om det finnes tilrettelegging fra før når man skal velge universitet eller høyskole. Hvis det ikke finnes, venter ofte universitetene til opptaket er ferdig, før de ordner tilrettelegging. Det er nesten rett før studiet starter. Da går mange funksjonshindrede glipp av de første ukene.

Funksjonshindrede må også søke om tilrettelegging til hver eksamen, selv om universitetet eller høyskolen

bør vite at de trenger det. Mer enn 1 av 4 som ikke er synlig funksjonshindret, tør ikke spørre om tilrettelegging fordi de er redde for ikke å bli trodd.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at det bør være et tidligere opptak for funksjonshindrede. Det bør også stå tydelig i loven hvordan universitetene og høyskolene må tilrettelegge. I tillegg må universitetene og høyskolene ha noen som funksjonshindrede kan spørre for å få svar på spørsmål om tilrettelegging. Kunnskapsdepartementet må passe på at alle får informasjonen de trenger.

Utvalget mener at universiteter og høyskoler der funksjonshindrede blir ferdige med utdanninger, skal få ekstra penger som en premie. Kunnskapsdepartementet skal også velge at noen plasser skal holdes av til funksjonshindrede.

Hjelp og støtte når man studerer

BPA gjør det enklere å studere

Det er vanskelig å få nok timer med BPA til å studere. Man får bare BPA hvis man bor i kommunen. Så hvis man må flytte til en annen kommune for å studere, må man vente med å søke til man har flyttet. Da kan man få BPA for sent til å rekke studiestart.

Utvalget mener derfor at staten bør gi BPA til studenter.

Det er færre funksjonshindrede som reiser på utveksling enn andre studenter. Utvalget mener at det bør være enklere å ta med seg BPA og utstyr til utlandet. Det bør også bli forsket mer på studenter på utveksling.

Flere må få ekstra penger og hjelp til å ta høyere utdanning

Lånet fra Lånekassen dekker ikke alt studentene trenger penger til. Derfor må studenter jobbe ved siden av studiene eller få penger av familien sin. De som har bevis på at de ikke kan ha sommerjobb, kan få penger i sommerferien.

Funksjonshindrede kan få noe ekstra penger fra Lånekassen, men det er ikke nok. Utvalget mener de bør få 2,5 G ekstra – altså omtrent 277 000 kroner i 2023.

Utvalget mener også at det bør være mulig å få AAP til å ta en mastergrad. (AAP står for arbeidsavklaringspenger.) Eller så bør det være mulig å ta utdanning samtidig som man får uføretrygd.

I dag sitter mange funksjonshindrede igjen med mer lån enn andre. Det er fordi penger man får til hjelp og gjennom forsikringer, gjør at man ikke får gjort om lån til stipend sånn som andre studenter. Det mener utvalget må bli annerledes.

Hvordan fungerer studielån og stipend?

Når man får penger fra Lånekassen, får man det først som et lån. Når man består eksamen, kan noe av lånet bli gjort om til stipend. Stipendet trenger man ikke betale tilbake.

Hvis man har mye penger eller tjener mye, så får man ikke like mye stipend. Da må man betale tilbake mer av lånet.

Noe av hjelpen funksjonshindrede får, blir regnet som penger de tjener. Da får de mindre stipend. Dette vil utvalget endre på.

Arbeid

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at NAV gir uføretrygd til funksjonshindrede uten å vurdere om de kan jobbe
- at det finnes mange støtteordninger, men de fungerer dårlig for dem som vil jobbe samtidig som de får støtte
- at staten vil at flest mulig jobber
- at det finnes mange gode prosjekter vi kan lære av

Hindringer med å jobbe

Funksjonshindrede møter hindringer med å jobbe. Men det er forskjellige hindringer. En med Downs syndrom som ikke har vitnemål, møter andre hindringer enn en med rullestol som har mastergrad. Men de har til felles at andres tanker om dem skaper hindringer når de skal jobbe.

Mange sjefer tror at funksjonshindrede kommer til å være mye borte fra jobb. Eller at funksjonshindrede jobber tregere enn andre. De inviterer sjeldnere funksjonshindrede på jobbintervjuer.

Utvalget mener at alle arbeidsplasser må sjekke om det foregår diskriminering. Dette kalles aktivitets- og redegjørelsesplikten. Det bør også bli strengere lover sånn at man ikke kan diskriminere når man ansetter.

Det er allerede ulovlig å diskriminere på jobben. Da kan den som har blitt diskriminert, få erstatning.

NAV gir uføretrygd fordi man er funksjonshindret

Noen funksjonshindrede får uføretrygd allerede når de er 18 år gamle fordi NAV tror de ikke kan jobbe.

Men NAV har ikke sjekket om det stemmer at de ikke kan jobbe.

Det står i loven at NAV har lov til å gi uføretrygd til utviklingshemmede uten å først sjekke om de kan jobbe. Funksjonshindrede uten utviklingshemming får likevel også ofte uføretrygd uten at NAV har sjekket om de kan jobbe.

Men det finnes også eksempler på at funksjonshindrede vil ha uføretrygd, men at NAV ikke tror på dem når de sier at de ikke kan jobbe.

Utvalget mener at alle må ha rett til at NAV sjekker om de kan jobbe. Da kan ikke NAV gi uføretrygd fordi man har en diagnose. NAV bør få egne penger til å få uføretrygd ut i jobb.

Lønn og uføretrygd fungerer dårlig sammen

Hvis man vil jobbe når man får uføretrygd, kan man miste trygd og annen støtte når man får lønn. Noen får da mindre penger hvis de jobber enn hvis de ikke jobber. Da har de ikke råd til å jobbe.

Utvalget mener at vi må finne ut hvordan det kan bli lettere å jobbe og ha uføretrygd samtidig. Kanskje det går an å gjøre om uføretrygd til lønnstilskudd. Da får man full lønn selv om man ikke jobber fullt. Staten dekker da lønnen som ellers ville vært uføretrygd.

Utviklingshemmede faller mer utenfor enn andre

Det er færre utviklingshemmede som jobber enn blant funksjonshindrede ellers. Mange trenger VTA for å ha en jobb. (VTA står for varig tilrettelagt arbeid.) Mange trenger tilrettelegging i andre jobber. Det er viktig at folk får velge selv om de vil ha VTA eller en jobb med tilrettelegging et annet sted.

Utvalget mener at det bør bli 1000 nye VTA-plasser hvert år fram til alle som trenger det, har en VTA-plass.

I tillegg har noen kommuner dagsentre der utviklingshemmede kan jobbe. Utvalget mener at det bør være et krav i loven at kommunene har dagsentre.

Staten vil at alle jobber

Litt over en tredjedel av Norges funksjonshindrede jobber. Folk som jobber, føler seg ofte mer inkludert. De får også bedre helse. Det er dessuten bra for samfunnet at mange jobber og betaler skatt. Derfor har regjeringa bestemt at de som kan jobbe, skal jobbe. Det kalles for «arbeidslinja».

Litt over 100 000 funksjonshindrede i Norge har lyst til å jobbe, men har ikke jobb. Det er rart når Norge har så god økonomi og så mange i jobb ellers.

Staten prøver å få flere til å jobbe

Staten gjør mange forskjellige ting for å få flere funksjonshindrede til å jobbe.

Her er noen av tingene staten gjør:

- Staten kan betale for en del av lønna til den funksjonshindrede i stedet for at jobben skal betale lønna. Dette kalles «lønnstilskudd».
- Staten kan betale for en assistent som skal hjelpe den funksjonshindrede med å jobbe.
- Staten kan betale for drosje til og fra jobb hvis man ikke kommer seg dit på andre måter.
- Man kan få jobb i VTA hvis man ikke kan få jobb andre steder. VTA kan også være hos selskaper.
- NAV kan betale lønn til folk som har sommerjobb.

Utvalget mener at alle som trenger det, må få assistent på jobb.

Utvalget mener også at vi bør se på hvordan lønn til personer i VTA fungerer.

Mange funksjonshindrede jobber deltid

Nesten halvparten av de funksjonshindrede som har jobb, jobber deltid. Det er nesten dobbelt så mange som andre.

For mange funksjonshindrede er deltidsjobb i stedet for fulltidsjobb en tilrettelegging som de trenger. Regjeringa vil ha flere fulltidsjobber. Det er fint for alle som vil jobbe fulltid, men det kan gjøre det vanskeligere for funksjonshindrede fordi de får færre deltidsjobber å søke på.

Gode prosjekter som får folk i jobb

Det har vært flere prosjekter for å finne jobb til funksjonshindrede. Det beste er om man starter med å tenke på hva de som ansetter, trenger.

AFT fungerer bra

AFT står for arbeidsforberedende trening. AFT er et tilbud for dem som trenger å jobbe i et tilrettelagt arbeidsmiljø før de starter arbeidstrening i en vanlig bedrift.

Mange som får AFT, får jobb etterpå. Men det er for få som får AFT i forhold til hvor mange som er uten jobb. Utvalget mener at flere bør få AFT.

Utvalgets forslag til å få flere i arbeid

Utvalget som har skrevet denne rapporten, har flere tanker om hva som må til for å få flere funksjonshindrede i arbeid:

- Ordningen med arbeid og reiser for utdanning må bli bedre kjent. Den bør også gjelde for personer med VTA.
- Man skal alltid kunne få hjelp av jobbveiledere.

Bolig

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at det er vanskelig for funksjonshindrede å kjøpe seg en bolig
- at det er vanskelig for funksjonshindrede å leie
- at det er vanskelig for funksjonshindrede å bo som studenter
- at Norge bryter menneskerettighetene fordi tilbudet til funksjonshindrede er for dårlig

Alle trenger et hjem

Et hjem er mer enn bare et sted å bo. I et hjem kan man ha privatliv, gjester og husdyr hvis man vil. Mange funksjonshindrede har et sted å bo som ikke helt er et hjem.

De siste 70 årene har det vært et mål at så mange som mulig eier sin egen bolig. Men det er mye som gjør at mange funksjonshindrede ikke eier sin egen bolig.

Boliger gjennom kommunen fungerer dårlig

Mange funksjonshindrede bor i bofellesskap. Disse ligner på mange måter på institusjoner. Det er synd fordi vi har lært at de fleste ikke har det bra i institusjoner.

Når funksjonshindrede får tilbud om bolig, er det ofte i bofellesskap. Men når man bor i bofellesskap der det også er ansatte, kan man miste BPA. Kommunen sier da at den ansatte kan gjøre det som BPA gjør ellers. Men når man deler på en ansatt med mange andre, mister man muligheten til å bestemme selv hva man trenger av sin personlige assistent.

Det er dessuten vanskelig å ha privatliv når man bor i bofellesskap.

Noen funksjonshindrede får tilbud om kommunal bolig. Men det er lange ventelister. Det gjør at man kanskje får en bolig som ikke passer når alle som er foran i køen, har fått bolig. Funksjonshindrede asylsøkere får sjelden tilbud om bolig.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener at vi må endre det at kommunene sparer penger på å gi dårlige tilbud til funksjonshindrede.

Norge bryter rettighetene til funksjonshindrede

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener Norge bryter FN-konvensjonen CRPD fordi det bare blir vanskeligere for funksjonshindrede å finne et sted å bo.

Lovene må derfor si tydelig at kommunen har et ansvar for å skaffe alle en bolig. Kommunen må dessuten finne ut hva slags boliger folk vil ha.

Boligfellesskapene må ikke bli som institusjoner. Utvalget mener derfor at det skal være maks fem boliger sammen. Disse skal ikke ligge sånn at de blir en del av avlastningstjenester eller dagsentre. Det må dessuten være en regel om at maks fem kan bo i bofellesskap.

I tillegg må kommunene få ekstra penger når de skaffer bolig til funksjonshindrede flyktninger og asylsøkere.

Støtte til å bo og kjøpe

Mange funksjonshindrede får uføretrygd eller AAP. (AAP står for arbeidsavklaringspenger.) De siste årene har boligprisene og prisene på varer økt mer enn uføretrygden og AAP. Det gjør at funksjonshindrede ikke har råd til å kjøpe seg bolig.

Det går an å få bostøtte. Det er penger som skal gjøre at folk med lav inntekt kan ha råd til å bo. Det finnes også lån i Husbanken som man kan få hvis man har tenkt å bygge et hus der man kan bo hele livet.

Utvalget som har skrevet denne rapporten, mener Husbanken må få penger til å gjøre mer. Lånene man får fra Husbanken, må dessuten følge prisene i resten av samfunnet. Bostøtten må følge trygden, sånn at de som får mindre enn 3,5 G i trygd alltid har rett til bostøtte (3,5 G er omtrent 390 000 kr i 2023).

Hvordan fungerer bostøtten?

Husbanken ser på mange forskjellige ting for å lage en personlig grense for når man kan få bostøtte. For eksempel hvilken kommune man bor i, og hvor mange barn man bor sammen med.

Husbanken sammenlikner den personlige grensen med hvor mye penger man får inn hver måned. Hvis man får inn mindre penger enn grensen, kan man få bostøtte.

Staten endrer stadig på hvordan Husbanken skal regne ut den personlige grensen. De endrer også på hvor mye man får i trygd. Noen ganger endrer staten trygden sånn at noen som får trygd, kommer over den personlige grensen for bostøtte. Da mister de bostøtten. Utvalget vil unngå dette.

Tilrettelegging i boliger

Bare rundt 2 av 10 boliger er bygd sånn at rullestolbrukere kan bo i dem. De fleste funksjonshindrede bor i boliger uten tilretteleggingen de trenger.

Sommeren 2023 kommer det en ny lov om hva kommunen må gjøre for å sikre at alle har bolig. Men den sier det samme som den tidligere loven.

Studentboliger mangler ofte tilrettelegging

Det finnes bare nok studentboliger til at omtrent 1 av 7 studenter kan bo i studentbolig. Resten må leie vanlige boliger eller bo hjemme.

Men leieboliger mangler ofte tilrettelegging for bevegelseshemmede. Derfor er det ekstra vanskelig for bevegelseshemmede å finne et sted å bo når de skal studere.

Å være en del av samfunnet

Kort fortalt

I dette kapitlet får du lese om

- at funksjonshindrede må bruke mye tid for å få være med i samfunnet
- at diskriminering står i veien for at funksjonshindrede kan være med i samfunnet

Hva står i veien for å være med?

I FN-konvensjonen CRPD står det at alle har rett til å være en del av samfunnet. Men funksjonshindrede får ikke denne rettigheten i Norge i dag.

Det praktiske står ofte i veien

Funksjonshindrede må bruke veldig mye tid på å ordne ting sånn at de får være en del av samfunnet. Det skyldes blant annet at forskjellige tjenester ikke prater sammen.

Det at universell utforming mangler mange steder, gjør også at mange ikke får være med. I tillegg trenger mange BPA for å være med i samfunnet, men de får ikke nok timer til det.

Man må dessuten ha litt ekstra penger hvis man skal være med i samfunnet. Mange funksjonshindrede har dårlig råd.

Andres tanker står ofte i veien

Alle har rett til å si det de mener. Men mange tenker at funksjonshindrede ikke er verdt å høre på.

Norges institusjon for menneskerettigheter (med forkortelsen NIM) mener at regjeringa må ha en kampanje for at folk skal vite mer om funksjonshindrede og rettighetene deres. Kampanjen må være overalt i samfunnet. NIM mener at det er nødvendig for at funksjonshindrede skal få rettighetene i FN-konvensjonen CRPD. Utvalget er enig med NIM.

Folk blir også påvirket av hvordan de ser funksjonshindrede i mediene. Eller ikke ser – for funksjonshindrede er sjelden i mediene.

Funksjonshindrede er oftere enn andre aktive i politikken, men de blir sjeldnere enn andre valgt inn i politikken.

Utvalget mener at funksjonshindrede må få mer informasjon om retten til å si det de mener. Og mer informasjon om andre rettigheter.

Diskriminering er en hindring

Mange sier ting som viser hat, til funksjonshindrede. Det skjer både muntlig og på internett. Den som sier det, er ofte en voksen som den funksjonshindrede kjenner. Det er ulovlig å si ting som viser hat. Utvalget mener politiet må vite mer om hatkriminalitet.

Det er dessuten mye diskriminering av funksjonshindrede, selv om vi har gode lover mot det.

Hva gjør regjeringa for funksjonshindredes rettigheter?

Regjeringa har laget mange planer for hvordan funksjonshindrede skal få bedre rettigheter. Disse kalles strategier og handlingsplaner.

De har blant annet laget

- strategien *Et samfunn for alle* i 2018 – denne var det mange som likte
- handlingsplanen *Et samfunn for alle – Likestilling, demokrati og menneskerettigheter* i 2019 – denne var mange skuffet over
- handlingsplanen *Bærekraft og like muligheter – et universelt utformet Norge* i 2021 – denne likte mange bedre enn den forrige, men den kunne vært bedre

Regjeringa har også endret loven sånn at funksjonshindrede kan ha med assistent når de skal stemme. Men det er fortsatt mange som sliter med å få stemt når det er valg i Norge.

AKT 26 hjelper funksjonshindrede med idrett

Funksjonshindrede over 26 år kan søke om å få hjelpemidler som er spesielt tilpasset. Dette skal hjelpe dem med å drive med idrett.

AKT 26 får hvert år en viss mengde penger. Nå er det slik at alle må vente til neste år før noen får noe mer, hvis de går tom for penger. I 2023 gikk AKT 26 tom for penger allerede 13. februar.

Utvalget mener AKT 26-potten bør bli en del av NAVs hjelpemiddelsentral. Da man kan få hjelpemidler hele året.

Utvalget mener at politiske partier må tilrettelegge informasjonen de gir til velgerne. Hvis de ikke gjør det, skal ikke partiet få penger av staten.

Utvalgets forslag til tilrettelegging for en aktiv fritid

Utvalget som har skrevet denne rapporten, har mange forslag til hvordan funksjonshindrede kan delta mer i samfunnet og ha en aktiv fritid:

- Organisasjoner som driver med kultur, må få tydelig beskjed om hvordan de skal være mer inkluderende.
- De som får penger til idrett, kultur og fritid, må også få krav om å tilrettelegge.
- Man skal få støtte for å tilrettelegge.
- Man skal få tak i tolk på kvelden og på fridager, ikke bare på dagtid på hverdager.
- TV, filmer og arrangementer skal ha mer tegnspråktolking, teksting og tilrettelegging av lyd.